

מלישה והילך מלאכת אוכל נפש ביום טוב בדברי הירושלמי, ובשיטת הראשונים

דברי הירושלמי שהביאו הראשונים לעומת דברי הירושלמי שבידינו

(א) תוספות (ג' ע"א סוד"ה גזרה) והרא"ש (פ"ג א', ובקרבן נתנאל שם) והר"ן (לדף כ"ג) והרשב"א (שבת צ"ה, ובעו"מ) הביאו את דברי הירושלמי (פ"א ה"י) שהבורר והטוחן והמרקד בשבת נסקל וביו"ט סופג את הארבעים. ולמדו זאת מדאמר קרא 'אך' אשר יעשה לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, וסמכו לזה קרא דושמרתם את המצות, כשם שמצוות שימור מצה מתחילה משעת לישא אף היתר מלאכה ביו"ט אינו אלא משעת לישא, וכל מלאכה שקודמת לה סופג את הארבעים.

ונחלקו הראשונים האם דברים אלו נאמרו כדין תורה, או שהם דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (וסופג ארבעים לאו דווקא. ועיי' ק"נ). עוד שו"ט האם הבבלי חולק על חידוש הירושלמי. ועוד שו"ט האם צריך לחוש לשיטה זו. וכשם שהיא מחלוקת בראשונים אף היא מחלוקת בהכרעת ההלכה באחרונים.

ואם נרצה לחוש למידה זו לסברת הבבלי ולהכרעת ההלכה, נפרש מה שמצאנו היתר מלאכות קודם לישא באחד משני אופנים. א. התירו פעולה שאינה רגילה להעשות לימים רבים, ודברי הירושלמי נאמרו רק על דברים הרגילים להעשות לימים רבים. ב. התירו פעולה שאי אפשר לעשותה אלא ביומה, ודברי הירושלמי נאמרו על פעולה שאפשר לעשותה מאתמול.

אמנם עפ"ל יעלה בחשבון שכאשר התירו מלישה והילך התירו אף את המעשים הרגילים להעשות לימים רבים, ואף את הפעולות שאפשר לעשותם מאתמול. דאל"כ מה הועיל המיעוט, ומה החילוק של הילפותא בין המלאכות. עד כאן שנינו את הדברים המפורשים בראשונים ובאחרונים - כיצד הם למדו את דברי הירושלמי.

(ב) ומכאן נפן לראות את הירושלמי כפי שהוא בדפוסים שבידינו. בנין ההלכה היא להקשות סתירה מדברי הברייתא לדברי המשנה, דבמשנה אמרו בית הלל אומרים תבלין נידוכין כדרכן במדוך של אבן. עוד אמרו בורר כדרכו בחיקו ובתמחויו. ומדברי המשנה הקשו סתירה לברייתא שאמרו בה הבורר והטוחן והמרקד ביו"ט סופג את הארבעים. ותירצו 'ענתנייה דרבן גמליאל היא', והיינו שאכן מחלוקת תנאים היא וחדא רבן גמליאל אמרה וחדא חכמים היא.

ונחלקו המפרשים האם המשנה ר"ג והברייתא חכמים, או שהמשנה חכמים והברייתא ר"ג, וכמו שהביא שם החרדים משמיה דהראב"ד דהברייתא ר"ג, וכן פירשו גם האחרונים על הדף, ואילו החרדים עצמו פירש שהמשנה ר"ג והברייתא חכמים. הא מיהא צד השווה לכולם שהברייתא באה לחלוק על המשנה ואינה עולה בקנה אחד עם שיטת ב"ה דמתני'.¹

וכאשר אנו פורשים כשמלה את בנין דברי הירושלמי כל אחד משתומם, דאחר שהירושלמי עצמו מלמד כי ברייתא זו נסותרת מדברי המשנה, כיצד פירשו הראשונים הלכה על פי ברייתא זו, ומדוע חשו לה אף אחרונים להכרעת הלכה, והרי ברייתא זו אינה צריכה להכריע הלכה אחר שהיא מתנגדת לדברי המשנה.¹

ביאור המשנה ברורה בדבר

(ב) ובאמת נראה כי הרגיש בדבר בביאור הלכה (תק"ד א' ד"ה ואין), והעלה כי סברת הרשב"א היא חכמים דמתניתין להלן

¹ ובנין זה אף צריך ללמדנו להקשות על החילוק שהבאנו מדברי הראשונים והאחרונים בין המקרים המותרים קודם לישא ובין המקרים האסורים קודם לישא, שהמקרים המותרים הם בדברים שדרכן להעשות לימים רבים, או בדברים שאפשר לעשותם מאתמול. דאם זו היא המידה א"כ כשהקשו בירושלמי סתירה בין הברייתא למשנה היו צריכים לתרץ פשוט, דהמשנה שהתירה דברה בדבר שדרכו ליומו, והברייתא שאסרה דברה על דברים שאין דרכם ליומם. אלא ש"מ דזה אינו חילוק לדעת הירושלמי. והיא תימה.

הרב אליעזר הכהן בן פורת

כ"ג ע"א שאסרו לשחוק פלפלין בריחיים שלהם חולקים על ב"ה דמתניתין שהתירו פלפלין במדוך של אבן, ושיטתם כשיטת הברייטא שלא הותרו מלאכות אלא מלישה והילך, וממילא גם חלקו על המשנה שהתירה ברירה, ולכך חשו לה הראשונים.

אך זו אינה אלא שיטת הרשב"א אבל שיטת שאר ראשונים אינה כן, דפירשו את האיסור לשחוק פלפלין בריחיים שלהם רק משום עובדין דחול. וכן עיקר להלכה כמש"כ בשו"ע תק"ד א'. וא"כ לשיטתם פליאה עדיין במקומה עומדת כיון שהירושלמי גופא קבע את הברייטא כדבר השנוי במחלוקת, מדוע חשו הראשונים לשיטת הברייטא כנגד שיטת המשנה.

וביותר יש לתמוה בין לשיטת הראשונים ובין לשיטת הרשב"א שהרי הא כו"ע מודו שטחינה בדבר שאי אפשר לו מאתמול ואין דרכו להעשות לימים רבים מותרת היא דבר תורה, וכאשר כבר עורר בזה הביה"ל הנ"ל. ואילו שיטת הירושלמי מוכחת שלשיטת הברייטא גם בזה הדבר אסור דבר תורה, וכמו שהראנו בהערה. שאם גם לשיטת הירושלמי יש היתר לנעשה ליומו, א"כ על הקושיא מה בין איסור הברייטא להיתר המשנה היו מתרצים שההיתר נאמר בדברים שדרכם ליומם. ומעתה פלא כיצד מחד חשו הראשונים לשיטת הברייטא שאין היתר מלאכה ביו"ט אלא מלישה, ומאידך התירו כל ברירה שדרכה ליומא - גם אם זו מלאכה שבשבת חייבים עליה דבר תורה.

הראשונים השתמשו בדברי הירושלמי, אך לא התכונו להכריע כהבריתא כנגד המשנה

(ג) כאשר נדקדק בדברי הראשונים מהו הדבר שהם הביאו עליו את הירושלמי, נראה כי הן הראשונים שהביאו זאת כהלכה דאורייתא והן הראשונים שהביאו זאת כהלכה דרבנן, כולם באו לעסוק בהלכה האוסרת קצירה וצידה. שדברי הירושלמי לא באו בהם כהוראה המלמדת את עיקר הדין המחודש בברייטא שהתירו רק מלישה והילך. אלא באו דברי הירושלמי רק כמובאה המועילה לתרץ מדוע קצירה וצידה אסורים ביו"ט.

ועל פי זה הדעת מבינה כי הראשונים לא באו להשתמש בדברי הירושלמי כהלכה האוסרת עד לישא, אלא כסיעתא הבאה ללמד להם יסוד במשפט דיני מלאכה. ואע"פ שהם הביאו משם גם לגבי שאר מלאכות, לא באו להעתיק דין, אלא להביא את דברי הירושלמי בכללותם, ולחזור ולקנות מהם קנין המלמד מידה שתועיל גם לדין להבין טעם איסור קצירה וצידה או דבר תורה או דרבנן.

שמדברי הירושלמי למדנו שעל אף שלימדה תורה להתיר מלאכה לצורך אוכל נפש, מ"מ הלכה זו סובלת צמצום והגבלה, ועל עצם המידה שיש צמצום להלכה לא מצאנו פלוגתא, וזו היא הנקודה שאותה באו הראשונים ליטול עטרה, לידע ולהשכיל כי על אף שהתירה תורה מלאכה ההיתר עומד במסגרת ומקבל צמצום והגבלה.

ואחר שזו היא המידה באו הראשונים וקבעו את השיטה על האיסור בקצירה ובצידה וביארו שמלאכות אלו הם היוצאים מן הכלל (או מדאורייתא או מדרבנן) אף לשיטת המשנה גם כשהם נעשים ליומם.

ואם נסכים כי זה ביאור דברי הראשונים, יעלה מעתה כי אין בראשונים שיטה האוסרת את הברירה והטחינה וכדו' דבר תורה, שעל חלק זה שאמרו בירושלמי שהברייטא חולקת על המשנה ודאי דין הוא כהמשנה, וזו ההלכה.